

MỘT SỐ VẤN ĐỀ VỀ XÂY DỰNG CHUYÊN ĐỀ HỌC TẬP Ở TRƯỜNG TRUNG HỌC PHỔ THÔNG TRONG CHƯƠNG TRÌNH GIÁO DỤC PHỔ THÔNG MỚI

TS. NGUYỄN THỊ HỒNG VÂN
Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

1. Đặt vấn đề

Cấp Trung học phổ thông (THPT) là cấp học cuối trong chương trình (CT) giáo dục phổ thông (GDPT), được thiết kế cho học sinh (HS) trong độ tuổi từ 16 đến 18 tuổi. Đây là cấp học quan trọng của quá trình chuyển đổi từ giai đoạn giáo dục (GD) cơ bản sang giai đoạn GD định hướng nghề nghiệp tương lai, chuẩn bị cho HS bước vào thị trường lao động hoặc theo học tiếp ở GD sau THPT. Ở cấp học này, tính chất phân hóa theo đối tượng người học được thể hiện rất rõ. Theo định hướng dạy học phân hóa ở THPT trong CT GDPT mới, cùng với các môn học bắt buộc và tự chọn sẽ có các chuyên đề học tập (CĐHT) dành cho HS lựa chọn. Nội dung các CĐHT nhằm đáp ứng nhu cầu (sở thích, nguyện vọng) khác nhau của HS, đồng thời trang bị cho HS một số năng lực, nhất là năng lực chuyên biệt phù hợp với đặc điểm cá nhân, định hướng nghề nghiệp và tạo cơ hội cho HS chuẩn bị cho giai đoạn học tập tiếp theo, tiếp cận với các lĩnh vực đào tạo đại học, cao đẳng hoặc nghề bậc cao. Trong bài viết này, chúng tôi trình bày một số vấn đề cơ bản bước đầu về xây dựng CĐHT ở trường THPT trong CT GDPT mới.

2. Vị trí của CĐHT trong CT GDPT mới

Trong Dự thảo CT GDPT tổng thể, CĐHT (hay CĐHT tự chọn) được giải thích như sau: *Mỗi chuyên đề là một nội dung học tập dành cho HS THPT tự chọn, nhằm đáp ứng nhu cầu khác nhau của HS, trang bị cho HS một số hiểu biết, kĩ năng, năng lực nhất định, phù hợp với đặc điểm cá nhân, định hướng nghề nghiệp để chuẩn bị tốt cho quá trình học tập giai đoạn GD đại học và GD nghề nghiệp hoặc đi vào cuộc sống. Có chuyên đề mở rộng hay nâng cao kiến thức của các môn học, có chuyên đề mang tính nhập môn theo nhóm ngành nghề, có chuyên đề mang tính chất hoạt động hướng nghiệp[1].*

Như trên đã nói, ở cấp THPT, cùng với việc hoàn thiện học vấn phổ thông cơ bản để tiếp tục phát triển các năng lực chung - cốt lõi, việc phát triển năng lực chuyên biệt được chú trọng trên cơ sở thực hiện phân hóa ngày càng mạnh và hướng nghiệp cao. Để thực hiện dạy học phân hóa, CT GDPT của nhiều nước trên thế giới thường kết cấu theo 2 khối nội dung, bao gồm các môn học bắt buộc và các môn học chủ đề/chuyên đề tự chọn. Các môn bắt buộc nhằm trang bị cho HS học vấn nền tảng, phổ thông; các môn học và chuyên đề tự chọn góp phần trang bị cho HS những năng lực, đặc biệt là năng lực chuyên biệt phù hợp với những đặc điểm cá nhân, định hướng nghề nghiệp của từng HS, tạo cơ hội tối đa cho HS lựa chọn, tiếp cận với nghề đào tạo đang hướng tới của mình. CT GDPT hiện hành của Việt Nam đã chú ý đến yêu cầu phân hóa qua việc dành thời lượng cho các nội dung học tự chọn ở cả 3 cấp học, đã xây dựng CT và một số chuyên đề tự chọn ở cấp THPT theo các môn, các ban nhằm thực hiện phương thức “phân ban kết hợp với tự chọn”. Tuy

nhien, do thời lượng dành cho các môn học bắt buộc ở cấp học này quá nhiều, các chuyên đề tự chọn phần lớn lại là mở rộng, nâng cao của các môn học bắt buộc, việc tổ chức dạy học tự chọn gặp nhiều khó khăn về cơ sở vật chất, phòng học, việc sắp xếp, bố trí thời khóa biểu,... nên CT hiện hành không thực hiện được đầy đủ mục tiêu dạy học phân hóa theo tự chọn. Để đáp ứng với yêu cầu mới, Nghị quyết số 88/2014/QH13 đã được Quốc hội khóa XIII, kì họp thứ tám thông qua ngày 28/12/2014 về Đổi mới CT, SGK GDPT đã nêu rõ: *“Ở cấp THPT yêu cầu HS học một số môn học bắt buộc, đồng thời được tự chọn các môn học và CĐHT theo hình thức tích lũy tín chỉ”*. Việc giảm bớt các môn học bắt buộc, tăng cường các môn học/chuyên đề tự chọn nhằm đáp ứng nhu cầu của người học, giảm áp lực học tập, cho phép HS có điều kiện và cơ hội lựa chọn các nội dung học tập phù hợp.

Chương trình cấp THPT của nhiều nước đã xây dựng hệ thống môn học và CĐHT hết sức phong phú, phân chia theo lĩnh vực hoặc khoa học, ngành học gắn với các hướng nghề nghiệp trong xã hội. Chẳng hạn, CT THPT của Hàn Quốc quy định cụ thể hai hợp phần gồm: *các môn học tự chọn cơ bản* bao gồm các nội dung tự chọn cơ bản và tự chọn chuyên sâu và *các môn học tự chọn theo chuyên ngành* được phân chia theo lĩnh vực môn học, khóa học và ngành học (Ví dụ, có 112 khóa học chuyên ngành công nghiệp, 19 khóa học cho lĩnh vực khoa học). Mỗi loại hình trường sẽ có những quy định cụ thể về những nội dung và đơn vị học (unit) để hoàn thành CT. Trong CT THPT của Hoa Kỳ có những chuyên đề quan trọng thường được dạy tích hợp như “Môi trường”, “Cuộc sống ở trường học”, “Thần thoại và truyền thuyết”; bên cạnh đó có một danh sách các khóa học tự chọn chia theo 8 nhóm. CT của Cộng hòa Pháp ngoài các môn bắt buộc chuyên ban còn có thêm các môn học “thăm dò”, các môn chuyên ngành, các nội dung GD địa phương, các nội dung trợ giúp cá nhân, các nội dung thực hành lĩnh vực môn,... Việc xây dựng các nội dung tự chọn cấp THPT trong CT của các nước tạo thuận lợi cho HS trong việc trang bị những kiến thức, kĩ năng cơ bản, thiết thực, đáp ứng nhu cầu đa dạng của HS trong việc lựa chọn hướng nghề nghiệp tương lai.

Như vậy, CĐHT là một bộ phận nằm trong cấu trúc nội dung của CT GD cấp THPT mới, bao gồm hệ thống các chuyên đề có liên quan đến các lĩnh vực học tập, đồng thời gắn với các khối ngành đào tạo ở đại học, cao đẳng và các ngành nghề của vùng miền, địa phương, nhằm giúp HS có điều kiện tiếp cận với các hướng nghề nghiệp tương lai của mình. CĐHT cũng đáp ứng với những sở thích, khả năng của mỗi HS trong việc hoàn thiện năng lực và phẩm chất cá nhân. Hệ thống các CĐHT được xây dựng theo các hướng: *CĐHT mở rộng* có nội dung giúp HS tiếp tục hoàn thiện hệ thống kiến thức cơ bản ở phổ thông; *CĐHT chuyên sâu/nhập môn* có nội dung hướng tới

những ngành học trong thực tiễn, giúp HS có những hiểu biết chung khái quát về ngành học mà mình lựa chọn, đảm bảo tính liên thông về kiến thức, kĩ năng giữa các cấp học và định hướng cho việc học tập, thi cử lên trình độ cao hơn. Ngoài ra, còn có CĐHT gắn với các nghề địa phương nơi HS học tập, giúp HS có kĩ năng cơ bản cần thiết để bước vào cuộc sống lao động ngay sau khi tốt nghiệp THPT.

3. Định hướng xây dựng và tổ chức dạy học CĐHT cấp THPT

3.1. Căn cứ xây dựng CĐHT

- Căn cứ vào kế hoạch dạy học trong CT GDPT để xác định thời lượng và các tổ hợp chuyên đề mà HS có thể lựa chọn;

- Căn cứ vào nội dung dạy học các môn ở THPT để xác định các nội dung mở rộng, nâng cao phù hợp;

- Căn cứ vào thực tiễn kinh tế xã hội Việt Nam trong tương lai gần để xây dựng những nội dung dạy học thiết thực, có tính ứng dụng cao trong các chuyên đề;

- Căn cứ vào CT đào tạo ở các trường đại học, cao đẳng và các trường nghề để xác định những nội dung kiến thức, kĩ năng cần thiết đối với từng loại chuyên đề, góp phần giúp HS có sự chuẩn bị tốt nhất cho việc học lên các trình độ tiếp theo;

- Tham khảo CT của các nước về hệ thống các khoa học/CĐHT để học tập kinh nghiệm và vận dụng phù hợp với thực tiễn Việt Nam.

3.2. Phạm vi và mức độ nội dung của CĐHT

Theo định hướng CT GDPT mới của Việt Nam, các chuyên đề sẽ có ở hầu hết các lĩnh vực học tập của HS, một mặt vừa gắn với các môn học bắt buộc và tự chọn, mặt khác có những chuyên đề hướng tới các ngành đào tạo ở đại học, cao đẳng và nghề nghiệp sau THPT. Từ góc độ quan hệ với các môn học ở THPT, có thể thiết kế các loại chuyên đề theo phạm vi và mức độ như sau:

a) Các chuyên đề mở rộng, nâng cao gắn với các môn học bắt buộc và tự chọn

Các chuyên đề được xây dựng và triển khai giúp HS tìm hiểu một số nội dung mở rộng hơn so với những gì đã học trước đó trong các môn học, nhưng kiến thức không cần quá sâu để HS có được hình dung ban đầu về việc sẽ ứng dụng các kiến thức này trong những ngành học nào và lĩnh vực nào trong cuộc sống.

Ví dụ: Gắn với môn Hóa học sẽ có những chuyên đề mở rộng hơn về hóa học như giới thiệu về “Hóa học với môi trường”; “Hóa học và cuộc sống”; “Hóa học với thực phẩm” mức độ không quá sâu về chuyên ngành hóa học, nhưng phục vụ tích cực cho việc hình thành những kiến thức và kĩ năng cần thiết để HS theo học các ngành ở đại học sau này như: môi trường, nông nghiệp, sinh học, thực phẩm... Tương tự, môn học Ngữ văn theo định hướng có thể vừa là môn học bắt buộc (Ngữ văn 1) vừa là môn tự chọn (Ngữ văn 2). Đồng thời các CĐHT sẽ bổ sung các nội dung về tiếng Việt, văn học, văn hóa, gần nhiều hơn với định hướng nghề nghiệp và ngành đào tạo của HS ở bậc cao hơn. Việc lựa chọn văn bản (đọc hiểu và tạo lập) cũng gắn với việc phân hóa ngành nghề/ lĩnh vực khác nhau. Chẳng hạn, gắn với khối ngành xã hội và du lịch có các văn bản về quảng cáo và xây dựng quảng cáo, văn bản về danh lam thắng cảnh, di tích lịch sử, chuyên về các nhân vật lịch sử và thuyết minh giới thiệu du lịch; với khối ngành nhân văn hay sư phạm sẽ có những chuyên đề về phong cách văn học, trào lưu, xu hướng, giai đoạn, các phương pháp học ngữ văn,...

b) Các chuyên đề đi sâu theo một ngành khoa học.

Cho phép HS đi sâu vào kiến thức, nâng cao năng lực ứng với ngành nào đó khi HS đã xác định và lựa chọn ngành học tương lai của mình. Tuy nhiên, nội dung các chuyên đề chỉ nên dừng lại ở mức độ “nhập môn”, cung cấp cho HS những hiểu biết sơ giản, ban đầu và trang bị những kĩ năng cần thiết để HS có thể theo học ngành học đã lựa chọn. Chẳng hạn, với những HS lựa chọn khối ngành liên quan đến Kinh tế - Kinh doanh sẽ có một số CĐHT như: Tại sao cần có tổ chức kinh doanh? Doanh nhân là ai? Doanh nghiệp là gì? Làm thế nào để có được ý tưởng kinh doanh tốt? Tự xây dựng kế hoạch kinh doanh như thế nào? Thị trường là gì? Thế nào là kinh tế vi mô, kinh tế vĩ mô,...; với khối ngành Xã hội nhân văn có thể có một số CĐHT như: Phương pháp khoa học của Triết học; Triết học với cái nhìn về thế giới, Triết học với cách nhìn cuộc sống con người, Những triết gia tiêu biểu trong lịch sử nhân loại (ngành Triết học); Tâm lí học đại cương, Tâm lí học về các mối quan hệ con người, Tâm lí học phát triển, Tâm lí học sức khỏe (ngành Tâm lí học),...

c) Các chuyên đề mang tính tích hợp

CĐHT có thể xây dựng theo những nội dung gắn với các lĩnh vực trong đời sống xã hội, có sự tích hợp của các kiến thức, kĩ năng liên quan đến nhiều lĩnh vực/môn học. Chẳng hạn, chuyên đề tích hợp “Môi trường” có thể bao gồm các nội dung sau liên quan đến một số môn học (Hóa học, Vật lí, Sinh học, Địa lí,...): Ô nhiễm nguồn nước; Ô nhiễm không khí; Ô nhiễm môi trường và sức khỏe hệ sinh thái; Sử dụng nước trong đời sống hàng ngày; Sử dụng năng lượng tiết kiệm và hiệu quả; An toàn thực phẩm với sức khỏe con người nhằm giúp HS mở rộng kiến thức, kĩ năng môn học theo hướng tích hợp và gắn với các ngành học mà mình sẽ lựa chọn.

d) Các chuyên đề nghề (chủ yếu là nghề địa phương)

Các chuyên đề về nghề địa phương có thể được từng địa phương thiết kế riêng một cách thích hợp để có những nội dung học tập thiết thực, đáp ứng với nhu cầu việc làm của HS sau khi tốt nghiệp THPT.

Việc xây dựng và lựa chọn các chủ đề cần linh hoạt. Ở lớp 10, có thể có một số CĐHT tập trung vào nội dung tìm hiểu về triển vọng phát triển của các ngành khoa học ứng với các môn học, những ứng dụng của chúng trong các ngành gắn với nội dung liên quan tới định hướng nghề nghiệp sau này của HS. Ở lớp 11 và 12 sẽ tập trung vào các nội dung chuyên sâu/nâng cao tiếp cận với đào tạo các ngành, lĩnh vực ở các trường đại học, cao đẳng (bao gồm cả cao đẳng nghề). Danh mục bước đầu được gắn tới một số môn học/lĩnh vực GD chủ yếu. Trong quá trình triển khai, danh mục sẽ được hoàn thiện, bổ sung theo hướng mở rộng dần.

Việc xây dựng các CĐHT sẽ đòi hỏi đội ngũ chuyên gia thuộc các lĩnh vực GD theo nhiều chuyên ngành khác nhau. Cụ thể, sẽ bao gồm các thành phần sau: Chủ biên và tác giả CT môn học; Giảng viên đại học đào tạo nghề liên quan; Các chuyên gia khác (GV phổ thông, chuyên gia chuyên ngành-nghề,...). Với các chuyên đề mang tính tích hợp, cần tới các chuyên gia của nhiều ngành khác nhau tham gia. Người dạy các CĐHT cũng đa dạng: là GV đã được học hoặc tự học, được bồi dưỡng về các CĐHT liên quan với môn học được đào tạo, giảng viên các trường đại học, cao đẳng, các doanh nhân, nghệ nhân,...

3.3. Cấu trúc chung của CĐHT

Mỗi chuyên đề có thể được trình bày theo cấu trúc sau đây: 1/Tên chủ đề; 2/ Mục tiêu; 3/Thời lượng (thời lượng khoảng từ 15-20 tiết cho mỗi chủ đề tự chọn); 4/ Giới thiệu vị trí, mối quan hệ của chủ đề này tới các chủ đề khác, danh mục các chủ đề “tiền quyết” phải hoàn thành trước đó, dự kiến các ngành nghề đào tạo sau này cần tới chủ đề này; 5/ Các nội dung chính (có thể tách thành các mô đun nhỏ hơn, với từng mô đun có thể mô tả kĩ nội dung); 6/ Định hướng về phương pháp dạy học; 7/Định hướng về đánh giá; 8/ Các điều kiện thực hiện (các điều kiện cơ sở vật chất, trang thiết bị, GV,...).

3.4. Cách thức tổ chức dạy học CĐHT

Việc tổ chức dạy học CĐHT cần có các điều kiện đảm bảo. Cụ thể: cơ sở vật chất (số lượng phòng học, phòng thí nghiệm, trang thiết bị dạy học) của trường phù hợp để tổ chức dạy học theo phòng bộ môn; Cán bộ quản lí có thể xây dựng kế hoạch và tổ chức tốt hoạt động dạy học tự chọn (kĩ năng lập thời khóa biểu, quản lí HS, quản lí quá trình GD); GV có năng lực để dạy các chuyên đề; GV được học hoặc tự học bồi dưỡng để dạy một số chuyên đề gắn với môn mình được đào tạo. Do vậy, song song với việc xây dựng CT và biên soạn các CĐHT, cần chuẩn bị ngay những điều kiện thiết yếu để quá trình tổ chức dạy học tự chọn trong CT GDPT mới đáp ứng được tốt nhất mục tiêu GD ở cấp học THPT.

Bộ GD&ĐT công bố danh mục CĐHT (trừ các chuyên đề về nghề địa phương), các SGK, tài liệu học tập tương ứng. Sở GD&ĐT ở các địa phương sẽ căn cứ vào tình hình kinh tế xã hội, các nghề ở địa phương để xây dựng bổ sung một số chuyên đề phù hợp (tác giả là các nhà khoa học, GV, chuyên gia ngành nghề).

Với danh sách các chuyên đề do Bộ GD&ĐT ban hành, các chuyên đề do Sở GD&ĐT địa phương đề xuất, tùy điều kiện, năng lực của mình, từng trường sẽ tổ chức cho HS chọn và học các CĐHT phù hợp. Cách thức xây dựng thời khóa biểu, kế hoạch dạy học chi tiết của trường THPT sẽ theo mô hình “phòng học bộ môn”. Theo đó, mỗi HS sẽ có một thời khóa biểu riêng của mình. Cách thức tổ chức dạy học CĐHT được thực hiện như sau:

- Trường tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho HS từ đầu năm học lớp 10 theo một số nội dung như: đo nghiệm các phẩm chất, năng lực của HS; HS tự tìm hiểu về nghề nghiệp trong tương lai; Tư vấn cho HS và phụ huynh HS về nghề thích hợp. Đến cuối lớp 10, cần đảm bảo tất cả HS đều đã định hướng và lựa chọn được nghề nghiệp tương lai.

- Trên cơ sở CT, kế hoạch dạy học của trường, trường công bố danh mục các môn, CĐHT ở lớp 11 và 12 mà nhà trường có đủ năng lực thực hiện; HS căn cứ vào ngành nghề tương lai và chọn các chuyên đề thích hợp; (Trong trường hợp HS có nhu cầu học chuyên đề ngoài danh mục nhà trường công bố hoặc số lượng HS chọn CĐHT nào đó quá ít không đủ lập một lớp, nhà trường và HS có thể thỏa thuận để cho phép HS học chuyên đề đó ở trường khác).

- Trên cơ sở các môn bắt buộc, các môn tự chọn bắt buộc và hệ thống CĐHT do HS đăng kí, trường xây dựng thời khóa biểu dạy học (dạy theo phòng học bộ môn); bố trí phân công GV.

- Với các ngành địa phương được HS chọn theo học, HS có thể học tập và thực hành tại cơ sở sản xuất, doanh nghiệp địa phương. Có thể mời chuyên gia nghề ở địa phương dạy các chủ đề này.

- Các phương pháp dạy học chủ yếu được khuyến khích là tự học, làm việc theo nhóm, sêmina, thực hiện dự án học tập thực hành thí nghiệm ở phòng học bộ môn, cơ sở sản xuất kinh doanh, cơ quan văn hoá (tiếp cận phương pháp học ở đại học, cao đẳng, đào tạo nghề).

Kết thúc mỗi chuyên đề, có kiểm tra đánh giá, tổng kết thông qua bài kiểm tra giấy hoặc viết tiểu luận, thu hoạch cá nhân hoặc kết hợp kiểm tra kĩ năng thực hành, theo định hướng tiếp cận năng lực HS. Việc đánh giá kết quả học các chuyên đề của HS nằm trong phương thức đánh giá chung như sau: Kết quả học các môn bắt buộc; Kết quả học tập các môn tự chọn; Kết quả học tập các CĐHT.

4. Kết luận

Các CĐHT có thể được xây dựng từ cấp Tiểu học, THCS theo hướng đáp ứng với nhu cầu mở rộng, nâng cao kiến thức, kĩ năng học tập các lĩnh vực/môn học hoặc sở thích, năng lực của HS. Việc xây dựng các CĐHT ở cấp THPT trong CT GDPT mới thể hiện quan điểm dạy học hướng tới phát triển năng lực của người học, góp phần thực hiện mục tiêu giúp HS có những hiểu biết và khả năng lựa chọn nghề nghiệp phù hợp với năng lực và sở thích, điều kiện và hoàn cảnh của bản thân để tiếp tục học lên, học nghề hoặc bước vào cuộc sống lao động. Tuy nhiên, để mục tiêu này được thực hiện tốt thì cần có kế hoạch và lộ trình triển khai cụ thể, trước hết cần thí điểm ở một số trường THPT có những đặc điểm riêng về quy mô lớp học, về vùng miền, địa phương,..., tạo những bước đi chắc chắn cho quá trình đổi mới CT và SGK GDPT ở cấp học này.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Bộ GD&ĐT, (2015), *Dự thảo CT GDPT tổng thể (trong CT GDPT mới)*.
- [2]. Đào Thái Lai, (2012), *Đổi mới cách làm giáo dục*, Tạp chí Khoa học Giáo dục số 85, tháng 10 năm 2012.
- [3]. Đào Thái Lai, Nguyễn Thị Hồng Vân, (2013), *Đề xuất phương án tổ chức dạy học phân hoá ở trường THPT sau năm 2015*, Tạp chí Khoa học Giáo dục, số 89, tháng 2 năm 2013.
- [4]. Đào Thái Lai, (2014), *Xây dựng mô hình dạy học phân hóa trong GDPT*, Báo cáo nhiệm vụ khoa học công nghệ cấp Bộ, B2011-37-05NV.
- [5]. Nguyễn Lộc (Chủ biên), (2011), *Kinh nghiệm quốc tế về phát triển CT GDPT*, Chuyên khảo, NXB Đại học Quốc gia, Hà Nội.

SUMMARY

Upper secondary education is the final level of general education program. This level played important role in transitional stage from basic education to future career orientation, learners' mainstreaming was clearly shown. In the new general curriculum, besides learners' classification and compulsory/optional subjects, students can choose learning topics. Contents of selective topics will meet various learners' needs and prepare appropriate competencies to students' career direction. The paper presents issues on developing learning topics at high schools in new curriculum, the author analyzes clearly: 1 / Role of selective topics in the new curriculum; 2 / Direction to develop and organize learning topics at high schools.

Keywords: Learning topics; curriculum; general education; upper secondary education.